

חבל נחלתו

ממנו כלום, מודים חכמים שהוא כנטיעה; וכ"ש, היוצא מן השרשים המכוסים בקרקע. ומיהו, מה שהבאת עליה היא דהקונה אילן, לא מן השם הוא זה".

וכן נראה מפסיקת השו"ע (יו"ד סי' רצד סי"ח): "אילן שנקצץ וחזר וגדל מהשורש, אינו חייב אלא אם כן נקצץ מעל הארץ, ומניין לו משעת קציצה. אבל אם נשאר ממנו כל שהוא, פטור".

וע"ש בסכ"א שפסק השו"ע שנטיעה נמוכה מטפח חייבת לעולם בערלה משום מראית עין אבל אם כל הכרם כך פטורה. ובביאור הגר"א שהכריע עפ"י סוטה מג ע"ב.

ועי' ברכ"י (יו"ד סי' רצד אות ז) שהעיר על הקושי ברמב"ם ומהר"י קורקוס שהתקשה בו. ועי' חזו"א (ערלה סי' ב אות ח) שפסק שהמרכיב ע"ג שורשים חייב במניין ערלה מחדש, והמרכיב ע"ג גזע פטור.

דקאמר: כנטיעה, היינו לכל מילי, בין לעבודה של שביעית **בין של ערלה**, וכן פירש רבינו שמעון ז"ל שם. וזה שאמר בירושלמי: דר"א בן יעקב ור' שמעון אמרו דבר אחד. ומכאן למד הרמב"ם ז"ל מה שכתב: האילן שנקצץ, חייב בערלה; ונקצץ מעם הארץ קאמר. ומסתברא, דדוקא נגמס עם הארץ, הא נשאר ממנו אפילו פחות מטפח, אין חייב בערלה, דר' שמעון ור"א בן יעקב הוא דאמר: פחות מטפח, ולומר: דפחות מטפח, כאילו נגמס מעם הארץ. ולית הלכתא כותייהו, שהרי אמרו בירושלמי: דתרווייהו אמרו דבר אחד, והוה להו כיחיד, ולא קר"ל כותייהו, אלא קר"ל כרבנן, דאמרי: עד שיגמס עם הארץ, כדאיתא בירושלמי. וכ"ש, אם אינו רואה פני החמה, שנוהגת בו ערלה מפני מראית העין, ולא כמו שכתבת; דלא נחלקו עליהם חכמים, אלא כשנשאר על פני קרקע קצת, אנ"פ שהוא פחות מטפח, **הא כשנגמס מעם הארץ, שלא נשאר**

סימן לד

שתיית מי עלי זית

שמאי אומרים אף מטמא ובית הלל אומרים לעולם אינו מטמא עד שיהא בו כביצה". ומפרש הרמב"ם: "וכן התבלין הואיל ופעולתו ניכרת אין חוששין לשערור. ואם היה השאור שחמץ בו את הבצק או **התבלין שתבל בהן את התבשיל** תרומה, הרי כל אותה העיסה או אותו התבשיל מדומע, וכבר נתבאר דיני המדומע במסכת תרומות, וזה הוא ענין אמרו מדמע בתרומה. ואם היה השאור או התבלין מכלאי הכרם או ערלה, וחמץ בהן עיסה או תבל בהן תבשיל, הרי

שאלה

יש ששורים או מבשלים עלי זית במים שותים את המים לרפואה, וזורקים את העלים, מה דין העלים והמשרה לענין ערלה, נטע רבעי, תרומות ומעשרות ושביעית?

א. ערלה ונטע רבעי

המשנה במסכת ערלה (פ"ב מ"ד) אומרת: "כל המחמץ והמתבל והמדמע בתרומה ובערלה ובכלאי הכרם אסור ובית

אותה עיסה ואתו תבשיל אסורין בהנאה ואפילו היה שיעורן מועט ביותר...”
 ונראה שבישול העלים נעשה לשם מיצוי החומרים המיוחדים שבהם בתוך המים, ולכן הרי זה כתיבול תבשיל ומצד זה ראוי לחייב את המים בהם יש חומרים אלו בדיני העלים.
 לכאורה אין בעלים איסור ערלה ולא רבעי, כדברי המשנה בערלה (פ”א מ”ז):
 “העלים והלולבים ומי גפנים וסמדר מותרים בערלה וברבעי ובנזיר ואסורים באשרה”...
 ומבאר הריב”מ”ץ: “העלין והלולבין ומי גפנים והסמדר מותרין בערלה וכו’. דכתי’ וערלתם ערלתו את פרוי, פרט למי גפנים ועלין ולולבין ולסמדר שאינן פירות, או יכול שאינו מוציא ענקהלות והבוטס, ת”ל פרוי, פרוי וכו’.
 “וברבעי. תניא ובשנה הרביעית תהא כל פרוי קודש הלולים לה, פרוי אתה פודה ואי אתה פודה עלין ולולבין וכו’.
 “ובנזיר מותרין, מתני’ דלא כר’ אליעזר, דתניא בשם ר’ אליעזר מכל אשר יעשה מגפן היין לא יאכל, אף עלין ולולבין במשמע.
 “ואסורין כל אילו באילן אשירה. דכתיב לא ידבק בידך מאומה מן החרם”.
 וכן פרשו הרמב”ם והרע”ב.
 וכן פסק הרמב”ם (הל’ מע”ש ונ”ר פ”ט ה”א): “העלין והלולבין ומי גפנים והסמדר מותר בערלה וברבעי, והענבים ששרפם הקדים והפסידן, והחרצנים והוגין והתמד שלהן, וקליפי רמון והנץ שלו וקליפי אגוזים והגרעינים אסורין בערלה ומותרין ברבעי והנובלות כולן אסורות”.
 ולכן אם סחט או מיצה או בישל עלי עץ זית כאשר העץ עדיין בשנות ערלה

ורבעי פטור מכל מתנה.
 אולם כל זאת דוקא בעלי עץ שפריו נאכל, אבל בעץ שפריו אינו נאכל, אבל עליו או חלקים אחרים ממנו נאכלים – הם פרוי וחייבים בערלה (עי’ בספרי חבל נחלתו ח”א ס” סא לגבי עלי דפנה).
 כך נאמר במשנה בשביעית (פ”ז מ”ו): “הוורד והכפר והקטף והלוטס יש להם שביעית ולדמיהן שביעית רש”א אין לקטף שביעית מפני שאינו פרוי”. והגמרא בנדה (ה ע”ב) דנה מי אמר את משנת שביעית ולפי תירוץ אחד מסיקה שחכמים חולקים על ר’ אליעזר בכל האילנות בין נותנים פרוי ובין שאינם נותנים פרוי, שלר’ אליעזר קטפו זהו פרוי ולחכמים רק קטף הפירות נחשב לפרוי וחלה עליו ערלה. ותירוץ שני שאף לחכמים באילן שאינו עושה פירות קטפו הוא פרוי ורק באילן שעושה פירות קטף העלים אינו פרוי ולא חלה עליו ערלה. והשאלה היא כמי הלכה וכאיזה תירוץ בגמרא.
 ופסק בחידושי הרשב”א: “ולענין פסק הלכה קי”ל בקטפא דפירא דאסיר דלא פליגי רבנן עליה דר’ אליעזר, ובקטפא דגוזא באילן שאינו עושה פירות נמי אפשר דהוי פירא אפי’ לרבנן וכדר’ זירא...
 “עוד יש לי לומר דאפילו תמצא לומר דרבנן פליגי עליה בכל שרף העיקרין ואפי’ באילן שאינו עושה פירות וכדר’ יוחנן, אכתי איכא למימר דהילכתא כר’ אליעזר בהא הואיל וסתם לן תנא דשביעית כותיה דר’ אליעזר... ואף הרמב”ם ז”ל כן פסק בשרף העיקרין דאילן שאינו עושה פירות דקטפו זהו פרוי, וזה נראה לי עיקר”.
 היינו מסקנתו להלכה שחוששים לדעה שקטפו הוא פרוי ולכן אילן שפריו אינו

חבל נחלתו

הקפריסין. למימרא, דאביונות פירי וקפריסין לאו פירי? ורמינהו: על מיני נצפה על העלים ועל התמרות אומר בורא פרי האדמה, ועל האביונות ועל הקפריסין אומר בורא פרי העץ! – הוא דאמר כרבי עקיבא; דתנן, רבי אליעזר אומר: צלף – מתעשר תמרות ואביונות וקפריסין, רבי עקיבא אומר: אין מתעשר אלא אביונות בלבד, מפני שהוא פרי. – ונימא: הלכה כרבי עקיבא! – אי אמר הלכה כרבי עקיבא, הוה אמינא – אפילו בארץ, קמשמע לן: כל המיקל בארץ – הלכה כמותו בחוצה לארץ, אבל בארץ לא. – ונימא: הלכה כרבי עקיבא בחוצה לארץ, דכל המיקל בארץ – הלכה כמותו בחוצה לארץ! – אי אמר הכי, הוה אמינא: הני מילי – גבי מעשר אילן, דבארץ גופא מדרבנן, אבל גבי ערלה דבארץ מדאורייתא – אימא בחוצה לארץ נמי נגזור, קמשמע לן.

הדיון בגמרא הוא מיוחד לגבי הצלף אולם בדרך אגב מקצת הראשונים דנו לגבי דין עלי עצי פרי למעשר.

כך כתב הרמב"ן (ברכות לו ע"א): "ה"ג רב דאמר כר' עקיבא דתנן רבי אליעזר אומר צלף מתעשר תמרות אביונות וקפרס, ר"ע אומר אין מתעשר אלא אביונות בלבד מפני שהוא פרי. ופירושו לר"א מתעשר תמרות כירק ומתעשר באביונות וקפרס כאילן (ברא), [דר"א כב"ש] דעבדי צלף ספק ירק, ור' אליעזר עביד ליה אילן ועביד ליה ירק לענין מעשר, משום דדמי לירק ונטעי ליה נמי אדעתא דתמרות, כענין שהזכיר באתרוג במס' ראש השנה (י"ד ב') דתניא יש בו דרכים שוה לאילן ושוה לירק כו', וצלף

נאכל ומשתמשים בעליו או בעצו חל עליו חיוב ערלה, וכ"נ שפסק הרמב"ם¹.

הביא זאת הב"י (יר"ד סי' רצד אות ג) וציין שהראב"ד חלק והיקל.

שיטת הרדב"ז (ח"א סי' מד) שבדין ערלה שרף אילן סרק אינו פרי, אבל לגבי שביעית אף שרף אילן סרק חייב בשביעית. וכ"כ בתוס' יו"ט (ערלה פ"א מ"ז) לאחר שהתקשה בשיטת הרמב"ם שפסק בהל' מאכ"א (פט"ז הכ"ז) שרק המעמיד בשרף פגים ופירות של ערלה אסור ולא כתב לגבי שרף עלים. ותרץ: "ומצאתי בפ"י הר"ש לפ"ז דשביעית דהביא סוגיא דפ"ק דנדה והכריח מכח הירושלמי דאפילו מאן דמחמיר בשביעית מיקל בערלה משום דבערלה כתיב פריו ובעינן פירי. אבל גבי שביעית לא בעינן פירי. שהשביעית נוהגת בין במאכל אדם בין במאכל בהמה. הלכך אין שרף שלו בטל לגבי העץ עד כאן". אולם הרשב"א חזר בכמה תשובות (ח"ה סי' לח, מ; ח"ז סי' שנו) על כך שערלה נוהגת בורדים, וכן כתב המהרשד"ם (יר"ד סי' קצא) ועל כן בעצי סרק אשר עושים מעליהם או מחלקי צומח אחרים תמציות או תה וכד' לפחות מספק חייבים להזהר בערלה. וכך ראיתי שהסיק הגר"מ אליהו בעלון 'קול אליהו' לגבי חיוב עלי תה בערלה.

ב. חיוב תרומות ומעשרות מדין חלק הנאכל

במסכת ברכות (לו ע"א) נאמר: "אמר רב יהודה אמר רב: צלף של ערלה בחוצה לארץ – זורק את האביונות ואוכל את

1. עי' בחי' ערול"נ (נדה שם).

אתרוג אנ"פ שאת אומר עליו בפה"ע על התמרות שלו את אומר בורא מיני דשאים, פירוש לר' יהודה (ל"ה א'), דהוה ליה כירק ואנ"ג דליכא מעשר בתמרות, **וה"ה לעלין דאתרוג שטעם עצו ופריו שוין**. והוצרכתי לכתוב זה מפני שראיתי לרב ר' אברהם ב"ר דוד ז"ל שכתב: והאי פסקא לא מיחוורא דלא אתיא לא כר"א ולא כר"ע, דאלו לר"א פרי העץ הוא [אלא מסתברא] כפשטא דברייתא [דמברך על קפריסין] בורא פרי העץ, ואם כדברי הרב ז"ל אנ"ג דלגבי ערלה קפריסין מותרין מברך עליהן בורא פרי העץ ושאיני ערלה מברכה, וא"כ היכי אקשינן בגמרא מברייתא דברכה לרב דאיירי בערלה והויא ליה תיובתא עד דאפיק נפשיה מינה ואוקמיה כר' עקיבא, אלא דברי שבוש הן והעיקר כדברי הגאונים ז"ל."

וכן כתב הרשב"א (ברכות לו ע"א) **בהסבר המחלוקת שבין ר"א לר"ע**: "רבי אליעזר אומר צלף מתעשר האביונות והתמרות והקפריסין ר"ע אומר אין מתעשר אלא אביונות בלבד, ומתני' דקתני על מיני נצפה על העלין ועל התמרות אומר בורא פרי האדמה, איכא למימר דאתיא כר"א ואנ"ג דלדידיה אין העלין מתעשרין דלא חשיב להו אפילו כירק מ"מ לענין ברכה כיון דמתהני מיניה ונטעי ליה אינשי אפילו אדעתא דהני כשותא ברוכי מברך אפילו אעלין בורא פרי האדמה **אבל לענין מעשר דמדרבנן לא חייבו אותו על העלין**, אבל לר"ע לא אתיא, ולר"ע לא מברך אקפריסין בורא פרי העץ אלא על מה שהוא עיקר הפרי. וכיון דלדידיה אין מתעשר אלא אביונות ש"מ דלא חשיב ליה פרי העץ והלכך אפילו לענין ברכה כן, ותדע לך דאלו

נמי מתעשר כירק וכאילן, ור' עקיבא בתרתי פליג, דעביד ליה אילן גמור ולא נהיג ביה מעשר ירק כלל, ופליג נמי בקפרס, דר' אליעזר עביד ליה פירא ור' עקיבא לא עביד ליה פירא.

"ואי קשיא לר' אליעזר **לעשר נמי עלין דהא עבידי דאכלי להו אינשי ונטעי ליה אדעתא דהכי**, כדקתני מתניתא דאתיא כותיה על העלין ועל התמרות אומר בורא פרי האדמה, **לאו מילתא היא דכל דבר שניקר וזיעתו לזרע אין ירקו מתעשר**, ואפי' במיני זרעים כדתנן (מעשרות פ"ד מ"ה) כוסבר שזרעה לזרע ירקה פטור, ואין צריך לומר **במיני אילן שאין ירקו מתעשר אלא פירות שלהן [בין שהן בפרי העץ בין שהן בורעוני ירק, ולא מצינו אתרוג מנת]עשר עלין ואפי' לדברי העושה אותו כירק למעשר**. ומיהו כיון דאכלי ליה אינשי מברך עליה בורא פרי האדמה ואפי' לשמואל, דדעתא דאיניש בשעת נטיעה אכל מאי דחזי ליה מיניה כלום...

"וכתב בעל ההלכות ז"ל ומדלגבי ערלה לאו פירא הוא לגבי ברכה נמי לאו פירא הוא ולא מברכין עליה בורא פרי העץ אלא בורא פרי האדמה, וכן כתוב בהלכות רבינו ז"ל, **ודבר ברור דלאו פרי העץ הוא ולא נהיג ביה ערלה דהוה ליה כירק ולא מברכין עליה בפה"ע**, ומיהו כיון דחזי לאכילה מברך עליה בפה"א. ואנ"ג דלענין ערלה ספיקא הוא ובארץ משוינן ליה פרי העץ, לענין ברכה [אין] נמי להוי ספיקא, בפה"א מברכין, דנפיק ביה אפי' בפרי העץ, הלכך מברך עליה הכי **ואפי' לר"ע, מידי דהוי אעלין לר"א, ואנ"ג דלא עביד ליה לענין מעשר לא ירק ולא אילן מברך עליה בורא פה"א**. וכענין הזה אמרו בירושלמי (כלאים פ"ה ה"ז)

חבל נחלתו

עולה מן הדברים שעץ שפריו נאכל ולכן חייב בתרו"מ, אע"פ שמברכים על אכילת העלים בפה"א או שהכל (כמבואר במחלוקת הראשונים) – בכ"ז עליו פטורים ממעשר אפילו הם נאכלים.

אולם כל זה באילן שפריו נאכל אבל באילן שאין פרו נאכל ועליו או שרפו נאכלים נראה שלפחות מספק חייב בתרו"מ מדרבנן² כירק בצמח חד שנתי. וכן הורה הגר"מ אליהו לענין עלי תה.

ועי"ע בשו"ת מנחת שלמה (ב-ג סי' קיד אות ג) שבאר מדוע שמן כותנה פטור מתרו"מ ובתוך דבריו כתב: "וה"נ גם כאן מיד עם תלישתן אין עליהן תורת אוכל לא לענין מעשר ולא לענין טומאה, ולא דמי לקטף שאף היוצא מן האילן יש לו שביעית, ואי חזי נמי לאדם אפשר דחייב נמי במעשר (כמו קני סוכר), שאני התם שהוא יוצא מאילו אבל זה שצריכין לכובשן ולכותשן במכתש ובמכבש אין להם תורת אוכל כלל". וא"כ עצי סרק שנאכלים מהם עלים או עצים ללא כבישה אלא בהכנה פשוטה – חייבים בתרו"מ.

ג. תרומות ומעשרות מדין תבלין

כאמור, עלי הזית אינם נאכלים אלא מבשלים אותם ושותים את המים לרפואה, ולכן נראה שיש לדון על עלי הזית כתבלין. התבלין חלקם מצטרפים לאוכל וחלקם נותנים טעמים ואח"כ מוציאים אותם מתוך התבשיל ונזרקים³.

אפשר לחלק בפרי העץ בין ברכה למעשר ועולה מאי קא מוטיב ממתניתין דנצפה לרב דלמא ברכה שאני, והלכך לדידן דקיי"ל כרבי עקיבא אף לענין ברכה לא מברכין אקפריסין בורא פרי העץ אלא בורא פרי האדמה, ומקצת ספרים גרסי נמי הכין בהדיא בשלהי שמעתין במסקנא דשמעתין מדלגבי ערלה לאו פירא ניהו לגבי ברכה נמי לאו פירא ניהו ולא מברכין עלויה בורא פרי העץ אלא בורא פרי האדמה, אבל הראב"ד ז"ל כתב דאינו מלשון הגמרא אלא מהרב בעל ההלכות ז"ל ולעולם לענין ברכה מברכין אקפריסין בורא פרי העץ ואינו מחזור כמ"ש דא"כ לא הוי מוטיב מינה למר בר רב אשי דאכיל את הקפריסין". וכן כתב בחידושי הריטב"א לברכות.

ואף הרא"ש (ברכות פ"ו סי' ג) כתב: "מיהו אמרינן בשמעתין דר"א אומר צלף מתעשר תמרות אביונות וקפריסין אבל עלי צלף לא לכ"ע, אע"ג דחשיבי לענין דמברכין עליהן בפה"א כדאיתא בשמעתין היינו משום דאסור ליהנות מעולם הזה בלא ברכה, אבל לענין מעשר לא חשיבי אפילו כירק".

וכן כתב המאירי (ברכות לו ע"א): "וכן לענין מעשר אין הקפריסין חייבין במעשר. וכל שכן עלין ותמרות ואינו מתעשר אלא אביונות בלבד. ושם תאמר עלין מיהא יתעשרו מדין ירק, אינו כלום שמעשר ירק אינו אלא מדברי סופרים ולא גזרו אלא בירק הגדל על הארץ אבל שבאילנות לא גזרו".

2. לפי המאירי משמע שעלי כל העצים פטורים אף מאילנות סרק, אולם לפי הרמב"ן וסיעתו משמע שדוקא באילן שפריו נאכל לא חייבו תרו"מ בעלים.
3. סוגי התבלין שונים זה מזה:

סימן לד – שתיית מי עלי זית

את התבשיל ובתמצית זרעוניו מבשמים את הערק".

וכן עולה ממקורות נוספים. כגון במשנה בתרומות (פ"י מי"ב): "ביצה שנתבשלה בתבלין אסורין אפילו חלמון שלה אסור מפני שהוא בולע...".

ופרש רע"ב:

"בתבליים אסורים – כגון תבלין של תרומה או של ערלה וכלאי הכרם.

"אפילו חלמון – האודם של ביצה שהוא מבפנים, וכל שכן החלבון שהוא מבחוץ".

וכן בתוספתא דמאי (פ"ד הל"א): "נותן אדם לשכנתו תבשיל לבשל לו ועיסה לאפות לו ואינו חושש לשאר **ותבלין שבהן משום מעשרות** ומשום שביעית במי דברים אמורים בזמן שנתן להן שאר ותבלין לא נתן להן שאר ותבלין הרי זה חושש לשאר ותבלין משום מעשרות ומשם שביעית".

וכן פסק הרמב"ם (הל' מעשר פי"א ה"ב): "הנרתן לפונדקית לבשל לו ולאפות לו מעשר את שהוא נותן לה כדי שלא יהיה תקלה

בכמה מקומות (פסחים מד ע"א, נזיר לו ע"ב, זבחים עו ע"א) מציין הש"ס שתרותם תבלין מדרבנן. אמנם משמע שהם חייבים מדרבנן בתרומות ומעשרות.

במס' עוקצין (פ"ג מ"ד) נאמר: "השבת משנתן טעמו בקדרה אין בו משום תרומה ואינו מטמא טומאת אוכלים".

ופרש הרמב"ם: "שבת הוא 'אלשבת' גם בערבית והכלל אצלינו סתם שבת לכמך עשויה ולא לקדרה, וענין דברים אלו, שידוע כי השבת נאכל חי אחרי האוכל עם כל הלפתנים ואינו מתבשל בקדרה ולפיכך כל זמן שלא נתבשל חייב בתרומה ומטמא טומאת אכלין, אבל אם נתבשל משיתן את טעמו בתבשיל וימצא בתבשיל טעם השבת הרי נגמרה תועלתו, ומה שנשאר ממנו אחר כך כמו הפסולות שאינן ראויין לאכילה ולפיכך אינו חייב בתרומה ולא מטמא טומאת אכלין".

ובאר הגר"י קאפח (פאה פ"ג מ"ב): "צמח שעליו זרעוניו בעלי ריח נעים מתבליים בו

ע"פ בישעיהו (כח, כה): "הלוא אם שוה פניה והפיץ קצח וכמן יזרק ושם חטה שורה ושערה נסמן וכסמת גבלתו". מפרש הרד"ק: "וכן הקצח והכמון הם מיני תבלין צריכים למאכל האדם... וקצח הוא זרע שחור והוא ממיני התבלין, וכמון ידוע והוא הנקרא קומין בלע"ז".

ובגמרא שבת (קכח ע"א): "וחכמים אומרים: מולל בראשי אצבעותיו ואוכל, ובלבד שלא ימולל בידו הרבה כדרך שהוא עושה בחול. וכן באמיתא, וכן בפיגם, וכן בשאר מיני תבלין. מאי אמיתא? – ניניא. סיאה. אמר רב יהודה: (סיאה) – צתרי. אזוב – אברתא. קורנית – קורניתא שמה. והא הוא דאמר להו: מאן בעי קורניתא, ואישתכח חשי! אלא: סיאה – צתרי, אזוב – אברתא, קורניתא – חשי". והמפרשים זיהו מיני תבלין אלו.

וכן במנחות (כג ע"ב): "ת"ש: תיבלה בקצח, בשומשמן, ובכל מיני תבלין – כשרה, מצה היא אלא שנקראת מצה מתוללת".

ובספר האורה (ח"א [נז] הלכות טלטולי שבת ד"ה תנו רבנן) כתב: "ואמיתא ואזוב ופינס ומיני תבלין, הנכנסין לעצים אין מסתפקין דמוקצין נינהו".

ובתוספות (ע"ז סו ע"א): "תבלין של שנים וג' שמות והם מין א' – פרש"י כגון פלפל לבן פלפל שחור פלפל ארוך והם מין א' וכולן קרוין פלפלין, או ג' מיני תבלין כגון פלפל וכמון וקמון... מבואר שהרבה סוגי תבלין מוסיפים לקדרה לבישול עם המזון.

חבל נחלתו

חדא לא מינכרא לקיחתה לינקוט תרתי או תלת פרי אחד אומר רחמנא. ואין לומר דהוה ליה כקפרס דלעיל דהא פלפלי לגבי ערלה פירא הוא וכדאיתא פרק יום הכפורים (יומא שם). והר"מ פרק ח' (ה"ז) כתב כמו הרי"ף ז"ל. עולה מדברי הכפ"פ שכל התבלין חייבים בתרו"מ ותמה על הרי"ף והרמב"ם שפטרו פלפלין וזנגביל יבשים.

תוספות בחולין (ו ע"א ד"ה אינו חושש) שאל: "אינו חושש לשאור ותבלין שבה לא משום מעשר ולא משום שביעית – משמע דתבלין חייבין במעשר ותימה דבפרק בא סימן (גדה ג) תנן כל שחייב במעשר מטמא טומאת אוכלים ובהעור והרוטב (לקמן דף קיז): תנן והקיפה מצטרפין לטמא טומאת אוכלין וקאמר בגמרא מאי קיפה תבלין, אלמא תבלין אין להם טומאת אוכלין אלא על ידי צירוף אע"ג דחייב במעשר **ויש לומר דמשום מעשר דקאמר הכא לא קאי אתבלין** אלא אשאור ושביעית קאי אף אתבלין דהא במאכל בהמה נמי נהגה שביעית".

תוספות (יומא פא ע"ב ד"ה שהפלפלין חייבין בערלה) ג"כ מקשה כמה מקורות זה על זה, מחלקן משמע שתבלין חייבים במעשר ומחלקם משמע שתבלין אינם חייבים במעשר ומסיק: "וי"ל שיש מיני תבלין הרבה, **יש מהן דעיקרן לטעמא עבידי והנהו פטורין מן המעשר**, ואין מטמאין טומאת אוכלין ובהנהו מיירי בהעור והרוטב (חולין דף קכ). ויש מהן דחזו לאכילה בעינייהו כגון בצל וקפלוט וכיוצא בהם פעמים שמתבלין בהן הקדירה וכמו שכתב דבפר' בא סימן (גדה

לאחרים, ומעשר את שהוא נוטל ממנה מפני שהיא חשודה להחליף של זה [בזה], אבל הנותן לחמותו בין שנשא בתה בין שאירס או לשכנתו פת לאפות ותבשיל לבשל אינו חושש לא משום מעשר ולא משום שביעית מפני שאינה חשודה להחליף, בד"א בזמן שנתן לה שאור לעיסה **ותבלין** לקדרה, אבל אם לא נתן חושש **משום מעשרות** וחושש משום שביעית, ולפיכך אם היתה שנת שמיטה אסור שמא השאור מספיחי שביעית הוא".

וכן הסיק בכפתור ופרח (פי"ט): "פרק אלו עוברין בפסח (פסחים מד, א) שתי מדוכות אחת של חולין ואחת של תרומה ולפניהם שתי קדרות אחת של חולין ואחת של תרומה ונפלו אלו לתוך אלו מותרים, שאני אומר חולין לתוך חולין נפלו ותרומה לתוך תרומה נפלה, ואי אמרת אכילת פרס דאוריתא אמאי. אמר רבי יוחנן שאני אומר **הנח לתרומת תבלין דרבנן**. אם כן **התבלין כמו הפלפלין ושאר מיניהם חייבין בתרומה ומעשר מדרבנן**. וכן נמי חייבין בערלה כדאמרינן מסכת יומא פרק בתרא (פא, ב) וזכרנוהו פרק עשירי ברישא. וכבר בארנו פרק י"ג שפירות ארץ ישראל בחוצה לארץ או פירות חוצה לארץ בארץ חייבין. ותמה על מה שכתב הרי"ף פרק כיצד מברכין (כה, ב) פלפלי רטיבתא בורא פרי האדמה, יבישתא ולא כלום דלאו אוכלא הוא, דהא פרק לולב הגזול (סוכה לה, ב) קים לן שהוא פרי, דהכי אמרינן איזהו עץ שטעם עצו ופריו שוים הוי אומר זה אתרוג, ואימא פלפלין, לא אפשר דהיכי ליעביד לינקוט

בחולין בארו שכל תבלין אינם צריכים מעשר. ואילו בפירוש הראשון המקביל לביאורם בתוס' יומא תרצו ששני מיני תבלין יש אותם הניתנים לטעם ואינם יכולים להיאכל בפני עצמן ואלה פטורים ממעשר, ואותם הניתנים לטעם אבל יכולים להיאכל בפני עצמן והם חייבים במעשר⁵.

ואף הרשב"א (חולין ו ע"א) כתב את שני התירושים: "ותירצו דלצדדין קתני שאור משום שביעית ומשום מעשר ותבלין משום שביעית, ועוד י"ל דלא כל מיני תבלין שרין יש שהן כאוכל ומטמאין בפני עצמן ויש שאינן כאוכל גמור ואינן מטמאין אלא מצטרפין". ועי' בשו"ת שבט הלוי (ח"ב סי' קצו).

עולה למסקנה כי שלש שיטות ראשונים לענין תרומה ומעשר מתבלין הניתנים בקערה לשם תיבול. שיטה ראשונה של הרמב"ם וכפ"פ שהם חייבים בתרו"מ (מדרבנן). שיטה שניה המופיעה בתוס'

דף נא: והנהו חייבין במעשר⁴ ומטמא טומאת אוכלין, ובהנהו איירי בפ"ק דחולין (דף ו.) ובבבב מערבין (עירובין דף כט.) ואע"ג דאמרינן עלה בפרק בכל מערבין משום דקתני בה תבלין ותבלין לאו בני אכילה נינהו היינו בלא תיקון לגמרי שצריך תיקון קצת, ולענין עירוב בעינן דחזי בשעת קניית עירוב מידי דהוה אחטין ושעורין דאין מערבין בהן וחייבין במעשר.

וכן **תוספות בנדה** (נ ע"א ד"ה כל שחייב) העלו: "וי"ל דאיכא ב' מיני תבלין דהנהו דאין ראויין אלא לטעמא **לא מטמו טומאת אוכלין ואין חייבין במעשר** אבל תבלין דראויין נמי בפני עצמן ועבידן נמי לטעמא כגון שומים ובצלים חייבין במעשר ומטמאים טומאת אוכלין, אי נמי הדיא דפ"ק דחולין (דף ו.) לצדדין קתני ולא קאי מעשר אתבלין אלא אשאור גרידא ושביעית קאי אף אתבלין דאף במאכל בהמה נהגא כדתנן במס' שביעית". היינו, בתירוץ השני המקביל לתוס'

4. ועי' שו"ת אגרות משה (או"ח ח"ד סי' עד אות יח) שמשיב: "האם מותר ליתן בצלים או לימונים בכלי שני כתבלין (=בשבת משום איסור בישול)?

"תשובה: בצלים מפורש בעה"ש סעיף מ"ד שהוא כתבלין שמותר בכלי שני, והט"ז ס"ק י"ד אוסר בבצלים אבל ראיתו ממה שמתמתקין ממירותם אינה ראייה כדכתב בעה"ש שהוא מפני הרוטב והשומן ולמה שכתבתי לעיל ס"ק ט"ו בכלל אין ראייה מזה. אך אולי אין בצלים בכלל תבלין דהא חייבין במעשרות ועיין בתוס' נדה דף נ' ע"א ד"ה כל שחייב דשומין ובצלים הוא נמי תבלין ואף שראויין לאכילה בפני עצמן ולכן חייבים במעשר עבידן נמי לטעמא, וג"כ אפשר שתבלין דמתני' דשבת איירי כשהוא תבלין לטעמא לבד ולא בצלים ושומים הראוין לאכילה ולכן יש להחמיר כהט"ז אבל לא מטעמיה, אלא משום דיש דברים שמתבשלין בכלי שני ולא ידוע לנו, אבל בכלי שלישי מותר. ולימונים יש לאסור בכלי שני ומותר בכלי שלישי".

5. ונראה שזה החילוק האמור ביומא (פא ע"ב): "אמר רבא: כס פלפלי ביומא דכפורי – פטור, כס זנגבילא ביומא דכפורי – פטור". וחילקו שם: "לא קשיא: הא – ברטיבתא, והא – ביבשתא". ובתוס': "הא ברטיבתא הא ביבשתא – דיבשתא לא היא מאכל ומהאי טעמא נמי אמרינן בכיצד מברכין (ברכות דף לו:): דזנגבילא יבישתא אינה טעונה ברכה". ונראה שרטיבתא חייבת במעשר וטעונה ברכה ויבשתא פטורה ממעשר ואף פטורה מברכה.

חבל נחלתו

אם מיצו אותם או בשלום, ומשתמשים בטעמים להטעים תבשיל או משקה. ונראה לענ"ד שהחילוק ההלכתי מתאים לדיני ערלה. כשם שבערלה יש חלוקה בין עץ שפריו נאכל ועליו פטורים מערלה לבין עץ שפריו אינו נאכל אבל קטפו או עליו נאכלים שהם חייבים בערלה, ה"ה לגבי תרו"מ חכמים חילקו בחיוב שאותו הטילו עליהם.

ד. דיני שביעית במיצוי מעלי זית

לגבי שביעית צריך לדון האם מותר למצות עלי זית, שכן המשקה נעשה לשם רפואה ולגבי שביעית למדנו "ולא למלוגמא" (סוכה מ ע"א).

פסק הרמב"ם (הל' שמיטה ויובל פ"ה ה"א): "כלל גדול אמרו בפירות שביעית, כל שהוא מיוחד למאכל אדם כגון חייטים תאנים וענבים וכיוצא בהן אין עושין ממנו מלוגמא או רטייה וכיוצא בו אפילו לאדם שנאמר: לכם לאכלה כל שהוא מיוחד לכם יהיה לאכלה ולא לרפואה, וכל שאינו מיוחד למאכל אדם כגון קוצין ודרדין הרכים עושין מהן מלוגמא לאדם אבל לא לבהמה, וכל שאינו מיוחד לא לזה ולא לזה כגון הסיאה והאזוב והקורנס הרי הוא תלוי במחשבתו, חשב עליו לעצים הרי הוא כעצים, לאכילה הרי הוא כפירות, למאכל אדם ולמאכל בהמה נותנין עליו חומרי מאכל אדם שאין עושין מהן מלוגמא, וחומרי מאכל בהמה שאין שולקין אותן". וא"כ עלי זית כיון שאינם מיוחדים למאכל אדם מותר לעשות מהם מלוגמא לאדם.

עוד פסק הרמב"ם (הל' שמיטה ויובל פ"ה הכ"ב): "הצורך תבלין של שביעית ונותן לתוך התבשיל, אם בטל טעמן הרי אלו

וברשב"א שהם פטורים מתרו"מ. ושיטה שלישית המחלקת בין תבלין הניתנים לטעם וגופם בטל בתערובת או שמוציאים אותו וזורקים אותו שפטור ממעשר, לבין תבלין שניתנים לטעם וגופם נאכל כבצלים ושומים.

אם נשליך זאת על תבשילים מהסוג שלפנינו נראה שהם יתחייבו מספק בתרו"מ.

לפי"ז כל הממצים עלים למשקה כגון תה לכל סוגיו יצטרכו להפריש מהעלים (במידה ואינם נלקטים מהפקר) תרו"מ.

לכאורה במקרה הנדון ישנו צד נוסף לפטור והוא שבישול העלים נעשה לצורך רפואי בלבד וא"כ מנין לנו שהוא חייב בתרו"מ (לשיטה המחייבת). ונלענ"ד שאם לצורך אכילה או שתיה להנאה בעלמא הוא חייב בתרו"מ, אף לצורך רפואי כאשר הוא נאכל או נשתה חייב בתרו"מ. וכך נראה מפלפלין או זנגביל שמוסיפים אותם למאכלים רפואיים והגמ' בברכות מחייבת אותם בתרו"מ. כמבואר במג"א (סי' רג ס"ו): "הזנגביל – נ"ל דה"ה כשצולין זנגביל ואוכלים אותו לרפואה או ציטור"ד מברך בפה"א כיון דחזי לאכילה ע"י כך".

אלא שנראה לטעון שלא סביר שעץ פרי שפריו נאכל חייב בתרו"מ, ועליו אם הם נאכלים יהיו פטורים מתרו"מ, כמבואר לעיל בפרק ב, ואעפ"כ אם משתמשים בעלים לטעם יהיו חייבים להפריש מהם. שאם גופם פטור כש"כ טעם היוצא מהם. ולכן במקרה הנוכחי של עלי זית, כיון שהעלים עצמם פטורים מתרו"מ אף הטעם היוצא מהם פטור מתרו"מ. אולם בעצים שפריים אינו נאכל וחלקים אחרים כמו עלים ועץ נאכלים, שם חייבים בתרו"מ אף

“עלי זיתים ועלי קנים וכו’. וא”ת והא תנן במתני’ עלי קנים ועלי גפנים עד שישורו מאביהן ל”ק דאמרי בירושלמי עלה דמתני’ אמר רבי יוחנן לית כאן עלי קנים אלא עלי גפנים וסמך רבינו על הכלל כל אילן שאין עליו נובלות אין להם ביעור והדבר נראה לעין שהזית והקנים והחרובין עליהן קיימין באילן כל השנה”.

מתבאר שאם השתמשו בעלי זית שנשרו וכד’ להסקה אין בהם קדושת שביעית ואי”צ ביעור, אבל אם השתמשו בהם לתרופה כל זמן שטעמן בתוכן חייב בשביעית ולאחר שנתמצה טעמם פטורים משביעית.

סיכום

- א. עלי עצי פרי פטורים מערלה ונטע רבעי.
- ב. עלים הנאכלים בעצים שאין פריים נאכל – אסורים בערלה ומותרים ברבעי.
- ג. עלי עצי פרי פטורים מתרו”מ, עלי עצי סרק אשר נאכלים חייבים מספק בתרו”מ.
- ד. עלי עצים המשמשים לאכילה בין אם הם עצי פרי ובין עצי סרק חייבים בשביעית, ואם טעמם נתמצה מהם אינם קדושים בקדושת שביעית, ואם אינם משמשים לאכילה אינם קדושים בקדושת שביעית.

מותרין לכל דבר, ואם נשאר בהן טעם עדיין הם בקדושת שביעית”.

ומקורו בתוספתא (שביעית פ”ו ה”ו, ז): “נותן אדם דבילה וגרוגרות לתוך המוריס התבשיל כדרך שנותן את התבלין ולא ישחטם להוציא מהן משקין ובתבלין מותר מפני שהיא מלאכתן”.

“צורר את התבלין ונותן לתוך התבשיל אם בטל טעמן מותרין ואם לאו אסורין”.

וכן ציינו הרדב”ז והכס”מ על אתר.

והרדב”ז הוסיף: “והטעם כיון שנתן כל טעמו בקדרה הרי הוא כעץ בעלמא”.

למדנו מדבריהם שמותר להשתמש בעלים כשימוש תבלין, ואם משתמשים בהם להסקה פטורים מכלום מחמת שנחשבים כעצים, ואם משתמש בהם לתבלין כל זמן שהם נותנים טעמם יש בהם קדושת שביעית, ואם פג טעמם מותרים.

עוד כתב הרמב”ם (הל’ שמיטה ויובל פ”ז הט”ז): “איזו היא שעת ביעור העלין בעת שיבולו ונושרין מאילנותיהן, עלי זיתים ועלי קנים ועלי חרובין אין להם ביעור לפי שאינן נובלות וכלות”.

ובאר הרדב”ז:

“איזו היא שעת הביעור וכו’. שם במשנה עלי קנים ועלי גפנים עד שישורו מאביהן וה”ה לכל העלין שיש להם ביעור זמנם עד שישורו מאביהן.